

XXI. mendearen bezperan, euskara eta euskal kulturaz bi gogoeta

*

TXOMIN HEGUY

*

Uniformizazioa ahobeteka eta burrustan zabaltzen ari den une honetan, hedapen gutiko hizkuntza eta kulturak inoiz baino gehiago aipamenetan ditugu. Altabada, XIX. mendetik hona, beren jakinminaren asetzera etorri ziren kanpoko ikerlari aditu batzuek ez zieten euskara eta euskal kulturari etorkizun handirik ikusten edo desiratzen. Georges Hérelle (1848-1935) gure herri-antzertiaren ikerle famatuak berak zioen pastoralak ez zuela XX. mendearen erdia gaindituko. Lehenago, Julien Vinsonek (1843-1916), gure kulturaz eta bereziki hizkuntzaz hainbat ikerketa interesgarri bideratu zuenak, bere garai hartako ideologiari jarraituz, euskararen geroaz aitortu zuen:

Sozial eta giza ikuspuntutik, hizkuntza markets eta kaltegarri baten heriotzaz poztu behar da, hau oztopo nabarmena baita biztanle burutsuen hezkuntzarako.

Erranak erran, XX. mende honek ezagutu dituen aldaketa demografiko eta sozio-ekonomiko-politiko harrigarrien bai eta aurrerapen teknologiko izugarrien artetik, euskara eta euskal kulturak iraun dute. Hainbat eta hainbat herritar eta gizaldien nahikeria eta lanari esker. Nahiz biharkoa ez hain argi izan, gero eta gehiago jendeak eta bereziki gazteak euskara eta euskal kulturarentzat daukaten

-
- ▮ Txomin Heguy antzerkilari eta kantaria Euskal Kultur Erakundeke zuzendari izan da 1990etik 1997ra.

atxikimendua eta tirria goraki azaltzen dute. Fenomeno sozial hori ez da Euskal Herrian soilik ikusten; mundu osoa herri txiki bat bilakatzen ari den denbora honetan, berdinkeriaren aztapar luzeak oro mehatxatzen ari dituenaldi berean, berezitasun eta izaeraren eskea emendatuz doa. Ez atzera begiratzeko, balore mitiko batzuei lotuz, baizik eta nortasun indibidual eta kolektibo berritu baten bizitzeko asmoz.

Gaur egun, jende argitu bat ez da aurkitzen hizkuntzen eta kulturen funtsezko eskubideak ukatuko dituenik. Administratiboki eta juridikoki ere, gutienez ontasun bezala kontsideratuak dira (Frantses Estatuan adibidez), gehienez legedia aurrerakoi batek babesten ditu, hauen garapenaren ateak idekiz komunikazio handiko hizkuntza eta kulturen alboan (Espainol Estatuaren kasua adibidez). Garai nahasi honetan, ainitz hizkuntza eta kultura desagertu edo desagertzeko heinean badaude, beste batzuk diraute —edo irauteko nahikeria handia agertzen dute— gizateriaren aberastasun eta aniztasunaren lekuko direla. XXI. mendearen bezperan aurkitzen garela, euskara eta euskal kulturaz hausnarketa bat egitea eskatua izan zaigu. Azken hamarkada honetan bizi izan ditugun esperientzien argitara saiatuko gara gure ekarpena bideratzen. Erran gabe doa irakurle, Ipar Euskal Herriaren leihotik eskainita eskuratuko dituzula azterketa eta gogoeta hauek. Alde batetik, Hegoaldeko egoera ez baitugu aski ongi eza gutzen —hala ere atal batzuetan, datu fidagarri batzuk eskutan izanez, erkaketa batzuen proposatzera ausartatuko gara— eta bestetik, Ipar Euskal Herriaren gaurko egoera eta oihartzuna adieraztea garrantzitsua iruditzen baitzaigu. XX. mendeko erronka nagusia izango delarik, bi aldeen artean dagoen «muga kulturala» urratsez urrats gainditzea.

Kulturaz bi hitz

Diagnosi ahalik eta zintzoena bideratu baino lehen, garrantzitsua iruditzen zaigu lan honi mugarri batzuk emaita. Egia erran, kultura kontzeptua bera oso konple-

xua da, definizio eta interpretazio asko biltzen ditu. Labur bilduta, erran genezake ikusmolde antropologiko baten (jakitateak, sinesmenak, ohiturak, artea, zuzenbidea, morala...) eta ekoizpen artistikoari (gizakiaren errepresentazio sinbolikoak, kultur ekoizpenak...) lotua den ideia baten artean darabilgula kulturaren adigai hori. Hain zuzen, kulturaz ariko garenean txosten honetan, kultur produkzio edo kulturgintzaren erranahiarekin parekatu beharko da. Bestela erraiteko, jendeentzat egiten den kulturaz ariko gara. Bestea —jendeen kultura—, erran gabe doa ez dugula ukatu nahi. Bata ez doa bestearen aurka, jakina. Lan honi eman diogun muga bat bezala ulertu behar da gure aukera.

Definizio horri, beste printzipio bat erantsiko diogu: hain zuzen Euskararen Unibertsoaren gogoetaldiak hain molde emankorrean argitu duen berbazkotasunaren printzipioa. Ez da arriskurik gabekoa, baina kultur politika bat ahal bezenbat eraginkorra eta zuzena alderatzekotan, garrantzitsua eta komenigarria iruditzen zaigu sailkapen hori kontuan hartzea. Honek, berehalako ondorio pragmatikoa dakarkigu: ardura kultura ahulenarentzat konnotazio ezezkorra agertzen duen klasifikazio mota batetarik urrunduz (ohizko kultura / kultura garaikidea adibidez...), beste azterketa sistema baten atea zabaltzen dizkigu. Alde bate-tik, berbazko kultur ekoizpenak baditugu (literatura, kanta, ipuingintza, bertsolaritza, zinema) eta bestetik, ez-berbazko kultur produkzioak (dantza, tresna musika, artegin-tza, artisautza).

Parametro honek, Euskal Herrian gaur egun egiten den kultura nola aztertu, landu, sustengatu molde egoki eta irakurgarri batean argitzen digu, bereizketa hau bideratuz:

- euskarazko kultur emaitzak;
- beste hizkuntza bateko kultur emaitzak (gure kasuan, frantsesez eta gazteleraz azaltzen direnak bereziki);
- ez-berbazko kultur emaitzak (dantza, margolaritza, eskultura, tresna musika...), jakinez arlo honetako produkzio batek eusko kulturarekin (gure ohitura, ontasun kultura...) zerikusi zuzena daukala.

Irakaskuntza eta komunikazioa

Euskaraz eta euskal kulturaz ari garenean, ezin ditugu irakaskuntza eta komunikazio arloak baztertu. Baserri munduaren nagusitasunaren eta herri txikien murrizketa edo desagertpenarekin, hiri giroa, eskola oroentzat eta komunikabideen mundua gain-gainean ditugu. Euskararen eta euskal kulturaren geroa, neurri handi batean esparru berri horietan garatuko da. Baina, alde batetik irakaskuntza eta bestetik komunikazio eremua hain dira garrantzitsuak eta konplexuak non atal bakoitzak merezi duen azterketa berezi bat. Gehiegi ikusten dira atal horiek kultur kontzeptuaren barruan aurkeztuak. Kultura, kulturgintza, lehen lehenik kulturgile, kultur sortzaileen kontua da, irakaskuntza eta komunikazio arloaren funtzio nagusiak direlarik transmisioa eta bitartekaritza. Kultura, irakaskuntza eta komunikazio eremuen artean zubi asko daude, jakina; baina, ahalbide batzuk finkatzekotan, politika batzuk bideratzekotan, komeni zaigu arlo bakoitzaren betebeharrak eta arazoak neurtzea.

Ondorioz, azterketa eta hausnarketa honen irakurgarritasuna eta ulergarritasuna erraztu nahiz, lau sail nagusi bereiziko ditugu: hizkuntza, irakaskuntza, komunikazio alorra, eta kulturgintza.

Diagnosia

Mundu osoaren bilakaera zurrunbiloetan sarturik egon da Ipar Euskal Herria XX. mendean, Frantziako Estatuaren barruan nahitaez. Hain zuzen, 1790ean, Frantses Iraultzaren garaiak sortuko ditu departamenduak, ordu arte ziren probintzia zaharrak suntsituz. Geroztik, Lapurdi, Baxe-Nafarroa eta Xiberoa, Biarnoa lurraldearekin batera, gaur Pyrénées-Atlantiques deitzen den departamenduaren barruan kausitzen dira. Ondorioz, Frantses Estatuak ez du Ipar Euskal Herririk administratiboki errekonozitu egiten.

Denbora berean, Frantziatik hedatzen ari den Argien Filosofiak eragin handia ukanen du, baikorra arlo batzue-

tan, ezezkorra beste batzuetan hala nola lekuko hizkuntzen kasuan. Frantses hizkuntzaren unibertsalitatearen printzipioan bermatuz, eskualdeetako hizkuntzak mespretxatuak eta baztertuak izanen dira (bereziki irakaskuntzaren medioz) ideia berrien eta modernitatearen zabalkundeak tratatzen dutelako.

Orain arte, molde argian edo ezkutuan, pentsamolde horrek gidatu du Frantses Estatu jakobinistaren eginmoldea, izugarritzko hizkuntza traumatismoak hedatuz hizkuntza berezietako lurraldeetan. XX. mende honen hastapean arduradun batzuk mintzo ziren, ahoan bilorik gabe:

Frantses hizkuntza, hizkuntza nazionala, beste guztien gainetik dela estimatzen dut; ideia askatzaile guztien hedatzaile egokiena izan dela eta dela diot, horregatik ahalik eta gehien zabaldu behar da. (*Georges Leygues, 1902*)

Frantzia bat da, Frantzia bakar bat baizik ez da. Bere pentsamoldeak, sentimenduak, bere tradizioa hizkuntza bati esker hedatzen dira, frantses hizkuntzaren bidez. Hizkuntza hori dugu eskoletan irakasten eta abertzale guztiek ulertuko dute, aberriaren handitasunarentzat, frantses hizkuntzaren bidez behar ditugula gure haurrak hazi. (*Gaston Domergue, 1910*)

XIX. mendearen bigarren partean, egoera ekonomiko larriak —eta ere ohitura zahar batzuen aplikapenak— Ameriketarako norabidea hartzera hainbat euskaldun bultzatzen dituen bitartean, Baionara heldu berria den trenak harremanak garatzen ditu beste molde batean. Ipar Euskal Herri kostaldeko turismoa garai horietan hasiko da, Frantzia eta Europako aristokrazia bat ibiltzen hasiko delarik Biarritz eta Donibane Lohizuneko astialdigune ospetsuetan. Denbora berean, erromantizismoaren eta Alemaniako filosofiaren haritik, euskarak eta Euskal Herriko ohiturek interesatzen dituzte lekuko eta kanpoko ikerle adituenak. Ez baitezpada euskarak eta euskal kulturak modernitatean sartzea merezi dutelako, baizik eta ontasun horiek ikertu eta zaindu behar direlako, iragan mundu baten lekukotasun bezala. Garai honek ondorio baikorrak ukanen ditu euskararen ezagupenean eta museogintzan. Adibidez,

Baionako Euskal Erakustokiaren sorrera zor zaiola aitortze-koa da.

Azpimarratzekoa da ere XX. mende honetan izan diren bi gerra mundialek izan duten eragin handia Frantziako lau eskualdeetan bezala, Euskal Herrian. Bereziki 1914-1918 urteetan iragan denak: 7.000 soldadu euskaldun hil ziren, baserritarrak gehienak, Frantziako iparralde eta ekialdeko trintxeretan. Odol huste izigarria eta, denbora berean, buru huste tamalgarria. Ipar Euskal Herriaren frantseseta eta frantses bilakatzea parte handi batean orduan hasiko da.

XX. mende honetako harat-honat guztien artetik, Ipar Euskal Herriko demografiaren datu nagusi batzuk argitzera behartuak gara bestalde:

Kantonamenduak	1936	1982	1990	Aldaketak (%)	
				1936-1982	1982-1990
BAB eta Hiriburu	73.356	113.251	120.099	+ 63.70	+ 6.10
Donibane-Lohizune	12.072	19.014	20.912	+ 73.20	+ 10.00
Hendaia	14.444	22.265	24.219	+ 67.70	+ 8.80
Uztaritze	9.040	13.482	15.962	+ 76.60	+ 18.40
Ezpeleta	9.348	10.629	11.403	+ 22.10	+ 7.30
Kostaldea	118.260	178.641	192.595	+ 62.90	+ 7.80
Bidaxune	685	4.176	4.222	- 30.60	+ 1.10
Bastida	4.808	4.425	5.298	+ 10.30	+ 19.70
Hazparne	8.171	7.695	7.800	- 4.40	+ 1.40
Donapaleu	11.037	9.069	8.853	- 19.80	- 2.40
Iholdi	6.222	4.392	4.317	- 30.60	- 1.70
Maule	12.079	11.567	10.750	- 11.00	- 7.10
Mendixkagunea	48.402	41.324	41.240	- 14.80	- 0.20
Baigorri	8.612	5.968	5.646	- 34.40	- 5.40
Donibane Garazi	8.280	6.719	6.540	- 2.10	- 2.70
Atarratze	6.816	3.837	3.617	- 46.90	- 5.70
Mendigunea	23.708	16.524	15.803	- 33.30	- 4.40
Barnealdea	72.110	57.840	57.043	- 20.90	- 1.40
Ipar Euskal Herria	190.370	236.489	249.638	+ 31.10	+ 5.60

1936an, Ipar Euskal Herriko biztanleriaren % 53 base-ri eremuan bizi zen, hirietan bizi zen jendetza Baiona, Bokale, Angelu, Biarritz, Donibane-Lohizune, Ziburu, Hendaia, Hazparne eta Maulen kokatzen zelarik. 60 urteko epe laburrean, kostaldea ia hirigune bakar bat bilakatua da, Ipar Euskal Herriko jendetzearen % 70 gutti gora-behe-

ra biltzen dituela. Datu horrez gain, beste ezaugarri garrantzitsu bat kontuan hartu behar da. Egia da Ipar Euskal Herriko jende kopurua etengabe haziz doala, baina, azken hogeita hamar urte hauetan, emendatze hori etorkinei esker egiten da. Hain zuzen, 1975ez geroztik, emaitza naturala ezezkorra da (- 3.322 1982 eta 1990ko urteen artean). Ipar Euskal Herriaren geroaz gogoetatzen garelarik, besteak beste euskararen eta euskal kulturaren etorkizunaz euskal lurralde honetan, ezin ditugu ezaugarri kezkarri horiek gorde.

Euskararen egoera

XIX. mendean egin ziren lehenengo inkestak euskararen egoeraz Ipar Euskal Herrian. Lehen Inperioaren garaian, Coquebert de Montbreten ardurapean egin zen ikerketak 108.000 euskaldun kondatu zituen. Mende horren bigarren zatian, egin ziren ikerketa lan batzuen ondorioak ere eskutan dauzkagu hala nola Francisque Michel (135.000), E. Reclus (120.000) eta Luis Luzien Bonaparterenak (125.000).

Mende bat itxaron beharko da beste ikerketa lan baten emaitzak jasotzeko, hain zuzen Pedro de Yrizarrek argitaratu datuak (1973): 80.000 bat euskaldun zenbatzen ditu.

1987an, Xiberuko Sü Azia kultur elkarteak eskaturik, Donostiako Siadeco inkesta etxeak ikerketa baliagarri bat bideratzen du, Ipar Euskal Herri Barnealdeko zati batean.

Euskal Herri osoari begira, 1991. urteak bihurgune bat markatzen du euskararen egoera soziolinguistikoaren azterketan. Hegoaldeko Euskal Autonomi Erkidegoko hizkuntz politikarako zerbitzuek Euskal Herriko lurralde guztietan euskararen egoera neurtzea erabakitzen dute. Hizkuntzaz arduratzen den egitura administratiborik ez izanez Ipar Euskal Herrian, jaio berria zen Euskal Kultur Erakundeari proposatzen zaio lan hori kudeatzeko ardura iparraldeko probintzietan (Siadecok egiten duelarik datu bilketa). Epeak laburregiak izan zirelako, ez zen baldintza tekniko hoberenetan antolatua izan kontsulta hori. Hala

ere, lan emankor bat bideratua izan zen, bi aldeetako funtsezko elkarlan baten oinarriak finkatuz.

Esperientzia horrek eragin handia izango du 1996an egin den inkestaren kausitzean. Euskal Autonomi Erkidegoko eta Nafarroako gobernuetako hizkuntz politikarako zerbitzuek eginen dute ikerketa lan hori, Ipar Euskal Herrian, Euskal Kultur Erakundeak hartuko duelarik honen ardura zuzena. Aldi honetan, Frantziako Estatistika eta Ikerketa Ekonomikoen Institutu Nazionalaren (INSEE erakundearen Akitaniako adarra hain zuzen) partaidetza lortuko du Euskal Kultur Erakundeak. INSEEk laginaren antolakuntza eta inkestalarien moldakuntza beregain hartuko du. Bestalde, hizkuntzalari eta soziologo aditu batzuen lankidetzari erdietsiko da.

16 urtez goragoko jendea galdezkatua izango da, galdesorta bakar bat baliatuz Euskal Herriko bi aldeetan. Ipar Euskal Herrian, egin diren 1.400 inkestak molde honetan banatuak izan dira:

1. taula - 1990ko jende kondaketaren arabera

	<i>Jendetza (> 16 urtekoa)</i>	<i>Inkesta kopuruak</i>
1 - Baiona eta bere ingurua	92.100	385
2 - Kostalde hegoaldea	39.400	229
3 - Lapurdi Barnealdea	49.300	288
4 - Baxe Nafarroa/Xiberoa	31.700	498
<i>Ipar Euskal Herria</i>	<i>212.400</i>	<i>1.400</i>

Inkestak azaldu dituen ondorio nagusien arabera, jendetzaren laurden batek nonbait han euskararekilako gaitasun aktibo bat azaltzen du (56.000 presuna). % 10 euskaldun hartzaileak dira (20.000); hiruetarik bi erdaldunak dira.

2. taula - Euskararekilako gaitasuna Ipar Euskal Herrian (> 16 urte)

	<i>Kopuruak</i>	<i>%</i>
- Euskaldun aktiboak (elebakarrak + elebidunak)	56.200	26.43
- Euskaldun hartzaileak	19.800	9.34
- Erdaldunak	136.400	64.23

Gaitasun hori adinaren arabera neurtzen badugu, euskararen gain-beherekada nabarmena ikusten da.

3. taula - Euskararekilako gaitasuna Ipar Euskal Herrian adinaren arabera (%)

	<i>Eusk. aktiboak</i>	<i>Eusk. hartzaileak</i>	<i>Erdaldunak</i>	<i>Orotara</i>
16 - 24 urte	11.50	13.00	75.50	100.00
25 - 34 urte	13.50	13.50	73.00	100.00
35 - 49 urte	27.50	8.50	64.00	100.00
50 - 64 urte	31.00	9.00	60.00	100.00
> 65 urte	37.50	6.00	56.00	100.00

Azken datu garrantzitsu hauek konparatzen baditugu Euskal Autonomi Erkidegokoekin, egoeraren desberdintasunaz konturatzen gara:

4. taula - Euskararekilako gaitasuna EAEn adinaren arabera (%)

	<i>Eusk. aktiboak</i>	<i>Eusk. hartzaileak</i>	<i>Erdaldunak</i>	<i>Orotara</i>
16 - 24 urte	33.00	37.00	30.00	100.00
25 - 34 urte	25.00	27.00	48.00	100.00
35 - 49 urte	21.00	11.00	68.00	100.00
50 - 64 urte	21.00	6.00	73.00	100.00
> 65 urte	26.00	5.00	67.00	98.00

Bestalde, bikote euskaldunen % 72k seme-alabei euskara irakasten diete. Baina, bi gurasoetatik batek soilik danielarik hizkuntza, euskararen transmisioa % 11 kasutan gertatzen da. Familian, euskararen transmisioa krisialdi larrian dagoela ageri da. Gizarte tradizionalan luzaz bestela izan bada, hemendik aurrera familiak ez du inolaz ere segurtatuko euskararen etorkizuna Ipar Euskal Herrian.

Egoera kezkarri honen erdian, emaitza baikorrago batzuk agertzen dira; lehen hizkuntza erdara dutenen artean, % 8k euskararekilako hurbilketa zerbait egin dute, % 7 elebidun hartzaile eta % 1 euskaldun aktibo bilakatuz. Azkenik, euskararen sustapenarekiko interes eta jarrera baikorra azaltzen du biztanleriaren erdiak.

Irakaskuntza

Euskal irakaskuntzaz mintzo garelarik Ipar Euskal Herrian, euskararen edota euskarazko irakaskuntzaz hitz egingen dugu.

Irakaskuntza hori, hiru saretan antolatua da gaur egun:

- sare publikoa: Frantziako Hezkuntza Nazionalaren sarea;
- sare pribatua: Elizaren ardurapean diren ikastetxeak;
- elkarte sarea: Seaska federakuntzak biltzen dituen ikastolak.

Gehitu behar da sare pribatuko eta Seaskako ikastetxe gehienak Frantziako Hezkuntza Nazionalarekin kontratutuan daudela (Hezkuntza Nazionalak irakasleak ordaintzen ditu).

Hiru eredutan antolatua da euskararen eta euskarazko irakaskuntza gaur egun Ipar Euskal Herrian:

- Murgiltze eredu, ikastolek proposatzen dutena: euskarazko irakaskuntza da, zazpi urtetik aurrera frantsesa urratsez urrats sartzen delarik;
- eredu elebiduna: ordu kopuru berdina euskara eta frantsesarentzat (hori ama eskolatik haste);
- iniazio eredu: ama eskola eta lehen mailan, astero 3 ordu; kolegioan, astero ordu bat.

Bestalde, sare publiko eta pribatuko kolegio eta lizeo batzuetan, euskara irakasten da bigarren eta hirugarren hizkuntza bezala (edo aukera bezala) astero 3 orduz.

1997-1998ko ikasturtearen datuak hartuz, hona gaur egungo euskal irakaskuntzaren egoera Iparraldean:

1. taula - Ama eskola/lehen mailako ikasle kopuruak (3-11 urte)

Sareak	Murgiltze er.	Er. elebiduna	Iniziazioa	Frantsesez soilik	Orotara
Sare publikoa	0	1.946	1.700	13.698	17.340
Sare pribatua	0	780	1.000	4.143	5.923
Ikastola	1.227	0	0	0	1.227
Orotara	1.227	2.726	2.700	17.837	24.490
%	5.00	11.00	11.00	73.00	100.00

2. taula - Kolegio (11-15 urte) eta lizeoetako (15-18) ikasle kopuruak

Sareak	Murgiltze er.	Er. elebiduna	Aukera	Frantsesez soilik	Orotara
Kolegioa	310	343	280	12.827	13.760
%	2.30	2.50	2.00	93.20	100.00
Lizeoa	96	36	280	12.547	12.600
%	1.00	0.30	2.20	96.50	100.00

Laburbilduz, zenbaki garrantzitsuak hauek dira:

- Ama eskola eta lehen mailan, eredu guztiak bilduz, ikasleen % 20k euskararen eta euskarazko irakaskuntza bat

jarraitzen dute Ipar Euskal Herrian (% 15ek murgiltze edo elebidun eredueta);

- Kolegioetan (11-15 urte): % 15ek euskara edota euskaraz ikasten dute (% 5ek murgiltze edo elebidun eredueta);

- Lizeoetan (15-18 urte): % 5ek nonbait han euskara edota euskarazko irakaskuntza jarraitzen dute.

Lehen hezkuntzarentzat, konparaketa hau egin daiteke Hego Euskal Herriko egoerarekin:

3. taula - Lehen hezkuntzako ikasle kopurua Euskal Herrian (1997-1998)

Sareak	Murgiltze er. (D eredueta)	Er. elebiduna (B eredueta)	Iniziazioa (A eredueta)	Erdaraz soilik (X eredueta)	Orotara
Ipar E. Herrian	1.127	2.726	2.700	17.837	24.490
%	5.00	11.00	11.00	73.00	100.00
Nafarroa	9.769		9.794	25.154	44.708
%	22.00		22.00	56.00	100.00
EAE	123.042	64.475	151.382	3.048	341.947
%	36.00	19.00	44.00	1.00	100.00
Orotara	134.038	67.201	163.876	46.030	411.145
%	33.00	16.00	40.00	11.00	100.00

Bestalde, 1989az geroztik, euskarazko goi-mailako ikasketak antolatu dira Baionan, Paue eta Bordeleko Unibertsitateen ardurapean. Orain arte, baieztatuak izan diren diplomen kopurua hau da:

DEUG	55
Lizenzia	29
Maîtrise	11
DEA	3
Doktoregoa:	9
CAPES	9

Komunikazio arloaren itxura

Informazio orokorrak hedatzen dituen prentsa mundua *Sud-Ouest* egunkariak gaintitzen du. Bigarren gerla mundialaren amaieran, Bordelen sortu zen; Akitania osoan banatzen da eta Ipar Euskal Herrian ere gehien zabaltzen den kazeta da (kronika labur bat astean behin euskaraz agertzen duela).

Denbora haietan ere, elizari josia den *Herria* astekaria kaleratzen hasi zen, ia osoki euskaraz (gaur egun artikulua batzuk noiztenka frantsesez agertzen ditu). Hainbat itxura berriarekin kaleratzen da gaur *Herria*, herrietako informazio asko hedatuz.

1993. urtean, *La Semaine du Pays Basque* jaio da; euskaraz oso toki murrizta dauka astekari honetan. Prentsa politiko bat ere badago (*Enbata*, *Ekaitza* bereziki), euskara oso guti erabiltzen duena.

Garai berean, haur prentsa arloan, osoki euskaraz publikatuko den *Xirixta* hilabetekaria plazaratuko da (4-8 urtekoentzat) eta, 1996ko urtean, *Kometa* bihilabetekaria (8-11 urtekoentzat). Nahiz Euskal Herri osoko hurrei zuzendua izan, arazo ekonomikoek gaina harturik, bi aldizkari horien agerpena gelditua izan da 1998. urtearen hasieran.

Euskarazko irratigintzaren munduan, errealitate aipagarri bat osatzen dute Ipar Euskal Herriko irradi euskaldunek. Frantzia Estatuan, irratigintza librearen lege berria ateraz bezain laster, 1980ko hamarkadaren hasieran sortu ziren Gure Irratia (Lapurdin: Baionan), Irulegi Irratia (Baxe-Nafarroan: Donibane Garazin) eta Xiberoko Botza (Xiberoan: Maulen). Gure Irratiak euskaraz soilik emititzen du (berrikitan gaskoinez egiten den emankizun bat zabaltzen hasi da, beste bi irratiek frantsesari leku zerbait uzten diotelarik). Lantalde txikiko egiturak dira, «elkarte-irradiak» moduan antolatuta. Hamabost urtez gora-behera asko ezaguturik, bizirik dira eta berrikitan elkarlan prozesu baikor batean sartuta dira, astero 7 orduko programa komuna bideratuz eta albistegi gehienak elkarren artean landuz (lan bildu horren kudeatzeko, Euskal Irratiak deitu batasun bat eraiki dute). Euskadi Irratia ere entzuten da Iparraldeko gune batzuetan, bereziki kostaldean (Hegoaldeko irradi publikoak egitura gutien bat finkatua du Iparraldean).

Radio France Pays Basque aipatu behar dugu ere, Frantziako Radio France irradi publikoaren adarra delarik Ipar Euskal Herrian. Honek egunero ordu bat eskas emititzen du euskaraz, astelehenetik ostiralera.

Ipar Euskal Herriko telebista munduak zerbait aldaketa ezagutuko du 1993. urtetik aurrera. Frantziako telebista

publikoaren hirugarren kateak adar bat antolatuko du Baionan, honek 6 minutuko berrialdi emankizun bat zabaltzen duela astean bost egunez. Bestalde, larunbatero, iraupen berdineko emankizun berezi bat zabaltzen du, bi emankizun berri plazaratuz hilabetero. Batezbeste, berri saioaren seietarik bat eta gai berezien hiruetarik bat euskaraz egiten da, frantsesezko azpitoluekin.

Geroztik, Euskal Telebistaren lehen kateak (ETB 1) egitura bat finkatu du Ipar Euskal Herrian, 7 minutuko berri emanaldia agertzen duela osoki euskaraz astelehenetik ostiralera. 1998aren hasieran, Baionan finkatua den Comedia ekoizpen etxeak 30 minutuko emankizun bat moldatzen du Ipar Euskal Herriko gaiak hartuz; emankizun hori ETB 1ean agertzen da larunbatetan, gai eta gomiten arabera, euskara eta frantsesa erabiliak direlarik. Berrikitan finkatua izan den hitzarmen bati esker, Euskal Telebistaren hedapena antolatzen ari da Ipar Euskal Herrian eta zenbait denbora barne, Iparraldeko eremu guztian ikusten ahalko da.

Kulturgintzaren zertzeladak

XX. mendeko lehen zati nagusi batean, euskal kulturaren emaitzak gehienbat baserri munduan bizirik diren praktika herrikoiekin identifikatzen dira iparraldean. Ihauterietan edo herriko pestetan, antzertiak, kantik edo bertsolaritzak, hots berbazko kulturak bizkortasun handia agertzen du. Dantza alorrean ere, mugimendu zabala badago, 1960ko hamarkadan, Oldarra eta Etorki bezalako dantza talde ospetsuak munduko antzokietan agertzera bultzatuko duena. Kanta munduan, askorentzat Euskal Kanta Berriaren aitzinbidari izan den Mixel Labeguerieren abotsa entzuten da garai horretan. Zenbat urte berandua go, Niko Etxart abeslari zuberotarrak eta Anje Duhalde, lapurtarrak, idekiko dute euskaraz eginen den rock musikaren ildo.

1980ko hamarkadaren lehen urteetan, kokatzen da kulturaren egituraketa instituzionalaren hasiera Ipar Euskal Herrian. Egia da ordurarte, elkarte kementsu batzuek

(luzaz elizaren babesean antolatu direnak) herrietako bizi sozial eta kulturala akuilatzen dutela bereziki Ipar Euskal Herri barnealdeko herri gotorretan eraikitzen diren zinege-len inguran. Azpimarratu behar da ere kostaldeko hirigunean, kultur tresna ospetsu batzuk badaudela, gehienbat ondarearen aldeko ekintzaren bultzatzaile: Biarritzeko itsas erakustokia, «Bonnat» arte erakustokia eta, orozgaitetik, eusko kulturaren zerbitzuko den Euskal Erakustokia Baionan. Bestalde, Ziburun jaio zen Ravel musikagile unibertsalaren oihartzuna ere nolazpait nabari da, aspaldi honetan urtero egiten den «Musika Kostaldean» ekitaldian, Donibane-Lohizunen antolatua izan den Ravel Akademi- edo 1959an, kostaldeko bost hiri nagusiek (Baiona, Biarritz, Angelu, Donibane-Lohizune eta Hendaia) eraiki-ko duten Musika Eskola Nazionalen.

Horiek horrela, Ipar Euskal Herrian, kultura antola- kuntzak ezagutuko duen bihurtune garrantzitsua 1981eko irailean finkatzen da. Memento horretan, Euskaltzaindiak eta pedagogiaz arduratzen den Ikas elkarteak (1959an sor- tua), euskal kultur batasun gehienak bai eta irrati-telebista eta irakaskuntza munduko langile sindikata batzuk elga- rretaratzen dituzte Baionan, Euskara eta Euskal kulturaren Lehen Jardunaldien ospatzeko. Biltzarre horrek, «Euskara eta Euskal Kulturaren estatus baten alde» izenburuarekin agertuko den txosten bat plazaratzen du eta, urte bat bar- ne, euskal kultur elkarte gehienek Pizkundea federakuntza sortzen dute. Ipar Euskal Herri barnealdean, lekuko elkarte batzuk ere biltzen dira, Xiberoan «Uhaitza», Baxe-Nafarroan «Haize-Berri» eta Hazparne aldean «Eihartzea» kultur etxeak antolatuz.

1984. urtean Euskal Herriko Kultur Etxearen sorrera ikusiko da Baionan, Frantses Estatua (Kultur ministeritza), Akitania Eskualdea, Pyrénées-Atlantiques-eko departamen- dua eta Baionako Hiria eraikitzaile dituela, Pizkundean dauden elkarte gehien onespren eta parte hartzearekin batera. Istorio labur bezain tirabiratsuaren ondotik, lehen egituratze esperientza hori 1988an amaituko da, bi urte barne sortuko diren bi erakunde berri eta bereiziei lekua utziz: Baionako eta Akitania Hegoaldeko Eszena Nazionala

alde batetik eta euskal kulturaz arduratuko den Euskal Kultur Erakundea bestetik. Aldakuntza handi bat gertatuko da honekin batera. Lekuko partaide instituzionala ez du Baiona hiria soilik ukanen EKEak (Euskal Herriko Kultur Etxearen kasuan bezala) baina Euskal Kultura sustengatzeko sortuko den Herriarteko Sindikata (gaur egun, Ipar Euskal Herriko 158 udaletatik, 143ek parte hartzen dute batzarre horretan, kostaldeko hiri nagusiak barne). 1992an, Biarritzek ere, bere kultur zerbitzu berria eraikiko du (Biarritz-Culture), hiri honek ezagutuko duen krisialdi politiko nabarmen baten karietara izanen diren aldaketa garrantzitsuen ondotik.

Aitortzekoa da, kultur antolakuntzaren paisaia erabat kanbiatu dela Ipar Euskal Herrian, azken hamabost urte hauetan: museogintza, liburutegiak, musika irakaskuntza, antzerkigintza eta kultur hedapena orokorki kontuan hartuz, Iparraldean gaur egun diru publikoaren sustenguekin garatzen den euskal eta frantses kulturak, urtero 85 milioi liberako aurrekontu orokorra kudeatzen du nonbait han (2.100 milioi pezeta gutti gora-behera); orokorki, 250 presunek lan egiten dute kultur egitura horietan. Dirulaguntzen aldetik, Ipar Euskal Herriko udalek kopuru orokorraren % 50 ekartzen dute (kostaldeko hiri nagusiek iparraldeko herri guztiek ekartzen dutenaren % 95 beregain hartzen dutelarik), gaineratikoa Frantses Estatuak, Akitalia Erregioeak eta Pyrénées-Atlantiques-eko departamenduak gehitzen dutelarik. Kultur bizi horren autofinantzaketak % 30ekoa da gutti gora-behera.

Azpimarratu behar da egoera honek bi desoreka nabarmen gordetzen dituela:

- lehenik, kultur ekintzaren ahalbideen % 87 kostaldean erabiliak dira;
- bigarrenik, aurrekontu horren guztiaren % 15 berbazko eta ez-berbazko euskal kulturarentzat dedikatua da, gaineratikoa frantses edo beste kulturen garapenerako baliatua delarik.

Nahiz aurrerapen batzuk eginak izan diren azken urte hauetan, kultura atzerritar baten egoera instituzionala bizi du oraino euskal kulturak Ipar Euskal Herriko lurraldean.

Gerorako erronkak

Oro har, 1990eko hamarkadan joera nagusi bat agertzen da: oraindik murriztasunekin bada ere, euskal kulturaren adierazpena onartzen da ipar Euskal Herriko kultur mundu instituzionalean. Ikusi dugunez, hurbilketa horren seinale ditugu iparraldeko udal gehienek sortu duten Euskal Kulturaren sustengatzeko Herriarteko Sindikata alde batetik eta bestetik, kultur mailako hiru eragile profesional berri: Euskal Kultur Erakundea, Baionako eta Akitania Hegoaldeko Eszena Nazionala eta Biarritz hiriak antolatutako «Biarritz-Culture» kultur zerbitzua.

Gainera, 1992tik 1994ra eginen den «Euskal Herri 2010» diagnosa eta prospektiba gogoetak eta honen ondorioz sortutako den Garapen Kontseiluak bideratutako duen Ipar Euskal Herriko Antolaketa eta Garapen Eskemak, hizkuntza eta kultura gaiei lotuak diren hainbat adigai molde emankorrean argituko dituzte. Egia erran, «Euskal Herria 2010» azterketak, nortasun kontzeptuaren inguruan diren kezken premia garbiki azaldu zuen. Iparraldeko Lurralde Eskemak erronkak hobeki definituko ditu. Lehenik, kultura Ipar Euskal Herriaren garapenerako giltza nagusi bat dela egiaztatuz (baieztapen honek ez du soilik balio Iparraldearentzat noski). Bigarrenik, baliabideen aldetik, gaur egun begibistakoak diren bi desoreka nabarmenak deusestu edo neurri batean gutitu behar direla azpimarratuz:

- alde batetik, euskal eta erdal kulturaren arteko desoreka;
- bestetik, kultur eskaintzari dagokionez, kostaldea eta barnealdearen artean dagoena.

Bestalde, hausnarketa honen beste ekarpen ohargarri bat izan da hizkuntza eta kultura sailen bereizketaren beharra argitzea. Ipar Euskal Herriko egoera sozio-politikoan, garrantzi handiko urratsa da. Hain zuzen, euskal kultura adigaiaren barruan, arazo guztien metatzen gehiegi ohi-tuak dira kultur militante eta arduradunak, administrazio-ko kargudunak eta erabakitzaile politikoak. Gaur egun oraindik, dirulaguntzak banatzen direlarik euskal kulturarentzat, gai desberdinak sartzen dira atal honetan: dantza,

kanta, bertsolaritza, bideseinaleak euskaraz eta frantsesez, euskal irriatiak, ikastolak eta abar... Hizkuntz antolaketa batetik eta kultur antolaketa bestetik garatu behar direla baieztatuz, euskara eta euskal kultura normalkuntza prozesu batean sartzeko nondik norakoa izan behar den jokabidea argitu du Lurralde Eskemak.

Azkenik, kostaldea eta barnealdearen artean hain premiatsua den elkarrekikotasuna neurri handi batean hizkuntza eta kulturaren antolaketek bultzatuko dutela azpimarratu du Garapen Kontseiluko emaitzak. Ipar Euskal Herri barnealdearen kontzeptua bera sendotu du. Maila profesionaleko kultur egitarau bat diru publikoz sustengatzea Xiberoan edo Amikuze aldean adibidez, ez du erranahi handirik Paue, Bordele edo Pariseko arduradun politiko eta administraziokoentzat. Baina, Ipar Euskal Herri barnealdea bere osotasunean hartuz, eskakizunak oro durdazatzen ditu. Ikusi dugunez, egoera demografikoa hainbat larria da; baina hala ere, orokorki 80.000 jende nonbait han bizi dira oraindik Lapurdi barnealde, Baxe-Nafarroa eta Xiberoan (ia BABen bezenbat). Jendetza kopuru horrentzat, kultur eskaintza baten antolatzeak zerbait erran nahi du eta base-ri munduan bizi dagoen biztanleriak ere hartze du eskuragarria izango dituen giza zerbitzu profesionalak, kultur zerbitzua barne. Hori eraiki daiteke Iparralde barneko eskualde bakoitzaren proiektu bereziak kontuan hartuz eta kultur egituraketa (eta honi doazkion funtzionatzeko ahalbi-deak) banatuz barnealdeko erdiguneetan. Frantses Estatu mailako botere publikoen ikusmoldea aldatzea beharrezkoa izango da helburu horren lortzeko (mementoa ez da beharbada hain txarra, baserri mundua basamortu bilaka ez dadin baserri eremuan zerbitzu publikoak mantendu behar direla aipu den garaian). Beharrezkoa baina ez nahikoa. Ipar Euskal Herriko hautetsi eta jende gehienaren iritzia eta eginmoldea kanbiatu beharko da ere. Interes orokorren alde biltzen, herriak (barnealdean gehienak hain neurri txikikoak dira eta) ez dira ohituak eta ez dute nahikeria handirik erakusten. Euskarak (irakaskuntzaren berantolaketari esker besteak beste) eta euskal kulturak eragin baikorra ukan lezakete pratika hauen bilakaerazteko.

Hizkuntz antolaketa

Euskararen estatusa

Euskara hizkuntza ofiziala bada Euskal Autonomi Erkidegoan eta Nafarroako parte batean, ez dauka batere estatus berdina Ipar Euskal Herrian. Ikusi dugunez, azken berrehun urte hauetan, Frantziako Estatuak oso joera baztertzaillea eraman du bere eremuan dituen hizkuntzei buruz, frantsesa salbu jakina. Berrikitan, 1992an hain zuzen, Frantses Konstituzioaren 2. artikulua egokitua izan da «*Errepublikaren hizkuntza frantsesa da*» gehituz (Biarritz-Angelu-Baiona distrika buru den Alain Lamassoure jaunak proposatu aldaketa). Geroztik, argudio hori erabili du Kontseilu Konstituzionalak (Frantziako legeen epaitegi goren) eskualdeetako hizkuntzen Eurokarta ez izenpetzea kontseilatzeko frantses Gobernuari.

Jokabideak hertsia dira baina ez osoki tapatuak. Frantses Konstituzioan berean, 11. artikulua nolazpait 2.aren aurka doa, gogoetak eta iritziak adierazteko askatasuna ziurtatuz (muga delarik 11. artikulua eskubide indibidualak defenditzen dituela, 2. artikulua aldiz eginbide kolektiboez ari delarik). Bestalde, Europan gaur egun, Frantzia gero eta gehiago isolatua da hizkuntzen kontu honetan (jakina gure kasuan, Espainiako Estatuan legediaren aldetik den hizkuntz egoera aurrerakoa balora dezakegula). Datorren mendeko lehen hamarkadaren erronka nagusi bat izango da euskararentzat (eta Frantzia Estatuko beste lurraldeetako hizkuntzentzat) estatus ofizial bat erdiestea. Zerbitzu publikoetan eta gizarte osoan oro har, euskararen erabilpena garatzeko bete behar den baldintza (egia da proposamendu hau ez dela agertzen Garapen Kontseiluak ontu duen Lurralde Eskeman eta jarrera hau aintz kritikatu dute hainbat euskaltzalek. Baina, gogoetaldi honen mugak agertzen dira hor: ekai teknikoak aurreratuak izan dira lan horretan, ez proposamendu politikoak). Euskararen ofizialtasuna lortzeko, Ipar Euskal Herriaren mobilizapena arrunt beharrezkoa da baina pentsa daiteke ez dela nahikoa izango (1998ko apirilaren 4an, Deiadar kolektiboak deiturik, 3.000ko bat jende bildu ziren Baio-

nan hizkuntz eskubideen aldarrikatzeko). Frantzia Estatu-ko lurralde berezien arteko elkarlana molde iraunkor eta erakingor batean antolatu behar litzateke. Eskualde desberdinetako hizkuntz eta kultur arduradun batzuk biltzen dira urtero egoera eta ikusmoldeen elkartrukatzeko baina ondorioak oso murrizak gelditzen dira. Herrialde bakoitzak ahalbide ekonomikoak ezarriz, Frantziako hizkuntza berezien idazkaritza profesional bat eratu behar litzateke, eskualdeetako hizkuntzen errekonozimenduari buruz aitzeko. Denbora berean, ororentzat komenigarria litzatekeen informaziogune eta zerbitzu juridiko bat izan behar luke idazkaritza horrek. Gainera, lan tresna baliosa litzateke Europako estatuetan diren beste eskualdeekin harremanak garatzeko eta Europako administrazioarekin lan egiteko.

Bestalde, hizkuntz zerbitzu ofizial eta profesional bat lehenbailehen antolatzea Ipar Euskal Herrian premiakotzat jotzen dute euskaltzale guztiek eta arduradun politiko askok ere. Hizkuntz Kontseilua izenburua eman dio anar-tean Garapen Kontseiluak Lurralde Eskeman. Euskal Kultur Erakundearen barne antolaketa eredugarria ikusten da instituzio horren xutik ezartzeko. Euskararen egoeraren jarraipena, euskararen erabilpena bultzatzea gizartearen alor guztietan (bideseinaletan, zerbitzu publikoetan, bankoetan, saltegietan, familietan...), euskararen ofizialtasunari buruzko urratsak koordinatzea, euskal irakaskuntzaren gora-beherak ebaluatzea... lan tresna horren betebeharrak argiak bezain zabalak dira. Ahantzi gabe hizkuntz politikaz arduratzen diren hegoaldeko hizkuntza zerbitzuekin garatu behar lukeen elkarlana.

Irakaskuntza

Hizkuntz antolaketaren atal nagusi bat da irakaskuntza saila. Gaur egun, iparraldeko hiru sareetako (ikastola, publikoa, pribatua) irakasle eta arduradun gehienak konforme dira erraiteko, murgiltze eta elebidun erduei lehentasuna emanaz, euskarazko eta euskararen irakaskuntza eskaintza hedatu behar dela Ipar Euskal Herriko zokomoko guztietan. Hirigune nagusian indar handiak egin beharko dira, jakinez gaur egun eskolatuak diren haurren % 40 biltzen ditue-

la eta euskal irakaskuntza hor dela ahulena. Nahitaez, aldaketa nabarmenak gertatuko dira ere barnealdean eta bereziki Baxe-Nafarroan eta Xiberuan. Jakina, demografiaren egoera ezagutzen dugunez, bata bestearen ondotik herri txikietako eskolen atea hersten ari dira, ikasle eskasez. Ordu deno, euskal irakaskuntzaren garapena suerte handi bat izan daiteke ikas maparen berrikusteko, ekipamenduen berantolatzeke eta beharrez eraikuntza berri eta modernoen altxatzeko baserri munduan (barnealdeko lau ikastola berrien eraikuntza, gogoeta honetan osoki sartzen da).

Erran gabe doa, Frantziako Hezkuntza Nazionalak erresponsabilitate handia duela afera honetan. Honen ardua da ere biharko euskal irakasleen formakuntza antolatzeari (Baionan kokatu behar litzatekeen formakuntza zentro bat aipu da) eta «Ikas» pedagogia zerbitzu berrituaren sendotzea. Duela hamabost bat urte, Frantziako Hezkuntza Nazionalak «Lehentasunezko Heziketa Guneak» («Zone d'Education Prioritaire») antolatu zituen, enegu sozial inportanteak dituzten zonaldeen hobeki sustengatzeko ahalbide gehigarri batzuk mobilizatuz (hiri auzoetan erai-kiak izan dira bereziki). Ildo horri jarraikiz, esperientzia berrizale bat bideratu lezake Frantses Hezkuntza Ministerioak, «Hizkuntz Heziketa Gune» («Zone d'Education Linguistique») bat sortuz Ipar Euskal Herri osoan.

Jende helduen euskalduntzea eta alfabetatzea ere garatu behar da molde indartsu batean. Kasu arraro batzuetan salbu, (Hendaia edo Biarritzeko herriko etxeak adibidez...) Ipar Euskal Herriko udalek eta Frantses Estatuko botere publikoek ez dute batere hein egokian erantzuten emendatzen ari den eskaerari eta beraz, ez dute behar bezala laguntzen AEK erakundeak eskaintzen duen zerbitzu publikoa. Irakaskuntzaren arlo honek ere merezi luke plangintza zehatz eta orokor bat, 1996ko inkestak agertu dituen lehen emaitza baikorren hobetzeko (% 7 elebidun hartzaile eta % 1 euskaldun aktibo bilakatu direla azaldu dute inkesta horretan).

Komunikazio saila

Euskararen presentzia garatzea idatzizko, entzunezko eta ikus-entzunezko komunikabideetan da hizkuntz anto-

laketaren beste oinarria. Azken bi urte hauetan, euskal irratigintzan urrats inportanteak egiten ari dira hiru euskal elkarte irratietako arduradun eta langileak. Egitarau amankomunak, elkartrukaketak, oro har elkarlana antolatzen eta garatzen ari dute profesionaltasuna eta gaurkotasuna hedatuz. Ordu da Ipar Euskal Herriko udal guztiek eta Frantses Estatuko botere publikoek errekonozitu dezaten interes orokorreko papela betetzen dutela eta, ondorioz, euskararen gerorako (baita sozial mailan ere) hain eragin handia duten komunikabide horiek behar bezala sustengatua izan behar dutela.

Radio-France Pays-Basque bere aldetik (Frantziako Radio-France irrati publikoaren adarra) ezer garatu gabe geldituko ote da? Euskararen presentzia emendatzea aipu da irrati horretan. Zurrumurru bat besterik ez ala zerbait serioen antolatzeko xedea ba ote da?

Telebista sailak zerbait kanbiamendu ezagutu duela azken bost urte hauetan Ipar Euskal Herriko komunikabide munduan azpimarratzekoa da (bereziki Euskal Telebistari esker). Baina agian, hasiera bat baizik ez da. Beste pauso batzuk eman behar dira euskararen presentzia garatzeko gaurko garaian hain toki garrantzitsua hartua duen komunikabide horretan. Euskal Herriko telebista publikoaren (ETB 1) eta frantses telebista publikoko 3. katearen arteko lankidetzak sendotzea komeni litzateke, elkartrukaketak baina ere elkarproduzioak bideratuz.

Kultur antolaketa

Ondarearen aldeko ekintza

Iraganaren aztarna nabarmenen zaintzean eta oinarriko jakitearen hazkunderan ez da soilik mugatu behar ondarearen aldeko ekintza. Jende gehienari (eta bereziki haur eta gazte publikoari) zuzendutako transmisioa eta heziketa izan behar ditu helburu nagusitzat. Memoria argituz, gaurkoari zentzua ematen eta geroaren eraikitzen lagundu behar du.

Oraingo ustez, datorren mende hasieran, Ipar Euskal Herriak memento garrantzitsu bat ezagutu behar luke: Baionan kokatua den Euskal Erakustoki berrituaren ideki-

tzea. Badu hamar bat urte 1924an sortu zen kultur tresna aberats eta baliagarri hori itxita dela. Geroztik izan diren harat-honat askoren ondotik, berrantolaketa proiektu bat finkatua izan da eta obrak aurreratzen ari dira. Alde askotara proiektu hau oso sinbolikoa da: tradizioa eta modernitatearen arteko zubi, hiria eta baserri munduaren arteko lokarri, Ipar Euskal Herri lurraldearen antolaketa beharren argibide. Bihar, sare-buru funtzioa bete beharko du Euskal Erakustokiak, Iparraldean biltzen diren bilduma guztien zientzi eta teknika tutoretza segurtatuz. Bi hitzez, hirigune nagusian kokatua dagoen Euskal Erakustokiak, Ipar Euskal Herriko erakustokiaren estatusa hartu beharko du.

Lurralde Eskemak baieztatu du beste bi lan tresna nagusik osatu behar dutela Iparraldeko ondare sailaren egituraketa: arkeologiari dedikatua izan behar lukeen zentru bat Hazparnen («Isturitze-Otsozelaia» harpeetatik bi urratsetan) eta Ondare Hezkuntza Zerbitzu bat Irisarriko «Ospitalea» egoitza ospetsuan (gaur egun, Pyrénées-Atlantiques departamenduko Kontseilu Orokorra da etxe horren jabe). Ikusten denez, bi erakunde horiek barnealdean finkatuak lirake. Ondare sail honetan diren egituraketa perspektibek konkretuki adierazten dute kostalde eta barnealdearen artean nola banatu daitezkeen betebeharrak eta lan tresnak, Ipar Euskal Herriko bi espazio nagusien arteko elkarrekikotasuna antolatuz.

Irakaskuntza artistikoa

Sormenaren biziarteko eta bultzatzeko, publikoarekilako bitartekaritza ez da nahikoa: transmisioa behar da garatu, irakaskuntzaren bitartez bereziki. Irakaskuntza artistikoak publiko zabalenera zuzendua izan behar du bi helburu nagusi hauekin:

- batetik, lehen urratsetako eta formakuntza mailako ekimenak garatuz arte sail desberdinetan publiko zaletuentzat; horrela ditugu hain garrantzitsuak diren praktika sozialak mantenduko eta zabalduko, publiko berriak sortuko eta abar.

- bigarrenik, profesionalizazioaren bidea preparamentuz hautu hori egiten dutenentzat.

Arlo honen hobeki antolatzeak Iparraldean eragin handia ukan lezake, lokarriak handizki tinkatzen ahal bailituzke hirigunea eta baserri munduaren artean. Egungo egoera erraz aztertzen da: diru publikoaren sustenguekin antolatua den irakaskuntza artistikoa gehienbat kostaldean finkatua da. Musika sailaren adibidea, oso argia da: Musika Eskola Nazionala egituraren eskaintza kostaldeko bost hiri nagusietan (1.500 ikasle urtero), eta musika eskola batzuk elkarte moduan muntatuak —bakoitza bere alde— Ipar Euskal Herri barnealdeko herri gotorrenetan (guraso bai eta musikari aditu eta zaletu batzuek antolaturik, batzuetan lekuko udalaren sustenguekin). Barnealdeko antolaketa honek ez du luzamenik: nahitaez, egitura amankomun bati pentsatu beharko da Iparralde barnealdea bere osotasunean hartuko duena, ahalbideak eta ondorioz, irakaskuntza hobetu nahi bada (egituraketa bildu batek ez du erran nahi egoitza bakar bat noski; kurtsoek banatuak izan behar dute eskaera dagoen herrietan). Orduan, barnealdeko Musika Eskolak beste itxura eta indarra luke kostaldeko Musika Eskola Nazionalarekin harremanetan sartzeko eta lankidetzak asmatzeko (elkartrukaketak, formakuntza amankomunak, eta abar...). Orduan ere, beharbada, euskal musika eta kantari buruzko politika jarraiki bat bideratzen ahal litzateke, egituraketa orokor horren barruan, gaur egun eginak diren eskaintza bereziak baino molde ausartagoan. Adibide honekin ere ulertu daiteke zer izan behar den elkarrekikotasunaren lortzeko lehen baldintza: eskualde edo partaide bakoitzak bere izaera propioa izan behar du. Kasu honetan, ez dugu erraiten kostaldeko Musika Eskolak osoki beregain hartu behar duenik «espazio pobreaken» arazoa. Alderantzikoa da gure pentsamoldea. Barnealdeak, bere ahaltsunak, bere nahikeriak, bere egitasmoak bereber antolatu behar ditu (horretarako botere publikoek laguntza ekarri behar diote) eta, orduan, kostaldearekin mintzatzeko eta obratzeko gai izango da.

Kultur hedapena

Irakurketa publikoa

Liburutegi publikoek irakurketaren hedatzeko betetzen duten papela oso garrantzitsua da. Gaur egun Ipar

Euskal Herrian, zerbitzu hori hainbat argi antolatua da kostaldean (liburutegi ezagunenak dira Baiona, Angelu, Hendaia eta Donibane-Lohizunekoak, Biarritzek mediateka berri baten eraikitzeko xedea agertua duelarik) eta Xiberoan (Mauleko liburutegia). Gainerateko eskualdeek zerbitzu urria dute: irakurketa publikoaren eskaintza garatu behar da Lapurdi barnealdeko eta Baxe-Nafarroako herri-buru eta erdiguneetan. Baina, garapen hori, euskal idazki eta literaturaren onetan ere izan behar da. Egun egiten den konstatazioa lotsagarria da: euskarazko produkzioa zokoratu da, liburutegi horietan ari diren ia langile guztiak erdaldunak dira eta gehienek ez dute euskaraz idazten dena ezagutzen. Euskararen erabilpena eta normalizazioa bultzatu nahi bada, oso premiatsua izango da dauden eta egiten diren kultur zerbitzu publikoetan —hala nola liburutegietan— arduradun adituak eta euskaldunak enplegatzeari. Mundu osoko ekoizpenari idekia izan behar dute liburutegi-mediatekek, jakina. Baina, ez da munduari idekitzen gurea dena ezkutatu. Ipar Euskal Herrian, euskal idazki eta literaturak oinarritzko lekua izan behar dute liburutegi publikoetan; horien arduradunek bi aldeetako euskal idazleak gonbitatu beharko dituzte, euskarazko irakurketa saioak antolatu molde jarraiki batean...

Hedapen artistikoa

Bitartekaritza artistikoa, hots kulturgilearen eta publikoaren arteko harremana, era askotara egin daiteke. Adibide adierazgarri bat hartuko dugu Ipar Euskal Herrian, erronka nagusiak maila honetan zein diren erakustera emaitzeko. Hain zuzen, ikuskizun biziaren kasuan (taula gainean zuzenean egiten dena), lan tresna aproposak behar dira, antzokiak gehienbat. Horretan ere, Iparraldeko hirigune eta baserri munduaren arteko desoreka nabarmena da. Neurri guztietako antzoki baliagarriak badaude kostaldean, gela zaharkituak eta desegokiak barnealdean. Gai honetaz ere, Lurralde Eskemak norabide interesgarriak atara ditu. Barnealdeko sei eskualdeetan, lekuko hainbat jenderekin egin den gogoetaldi sakon baten ondorioak plaza-ratu ditu: diren gela batzuk berrantolatuak izan daitezke

(proposamendu tekniko zahatzak agertuak izan dira), gela bakoitzari eskualdeko egitasmo kultural berezia lotua izan behar zaio lekuko jendearekin antolatuko dena, eskualde bakoitzak funtzionatzeko ahalbide ekonomiko gutienak izan behar ditu (laburbilduz, lekuko indar biziekin lan egiteko gai izanen den arduradun profesional baten ordaintzeko gehi egitarau baten bideratzeko heinekoa). Horretan dago koxka: inbertsio materialak egiten arras ongi dakite edozein mailako botere publikoek baina funtzionamenduaren oinarria finkatzen ez. Bereziki baserri munduan. Ahal eskasez, ohitura eskasez, borontate politiko eskasez, baserri munduko udalek ez dute kultura garaikidean inbertitzeko nahikeriarik. Hemen nabaritzen da ere Ipar Euskal Herriko lurraldetasuna kontuan hartuko lukeen instituzio erabakitzaile baten eskasa (departamendua adibidez). Honelako administrazio egitura batek bideratu lezake barnealdea bere osotasunean hartuko lukeen kultur politika bat. 3 milioko aurrekontu bat banatuz kultur hedapena garatzeko Iparralde barnealdean (85 milioi pezeta gutti gorabehera, gaur egun Biarritze hiriak kultur hedapenerako gastatzen duenaren herena), lekuko bospasei proiektu biziarratzen ahal lirateke eremu horretan. Gaur egun, Pauetik edo Bordeletik begiratuta, ez dute ulertzen —edo ez ulertu nahi— norabide horren zentzua eta premia.

Gogoeta bide batzuk

Euskara eta euskal kulturari buruzko gogoeta hau Ipar Euskal Herriaren ikuspegitik luzatzerakoan, gure lanaren mugaz kontzientzia argia daukagu. Ez dugu hala ere gutietsi nahi. Alde batetik, hausnarketa honen kariatara bilduko diren beste ekarpenen osagarri izanen dela espero dugulako eta bestetik, oroentzat erakargarriak izan daitezkeen gogoeta bide batzuen proposatzera bultzatzen gaituelako.

Lehenik, azpimarratu behar da eskualde baten, herri baten garapenak, indar guztien edo gehienen parte hartzea eskatzen duela, gizarte zibilarena zein mundu politikoarena. Euskal Herrian, suerte handia daukagu oraindik:

egoerak bultzaturik edo nahitara, alor batean edo bestean inplikaturik, herritar ainitz mugitzen da herri honen etorkizunaren alde. Gizarte zibilak bere antolaketa propioak aurki ditzan garrantzitsua bada (Pizkundearen ondotik, oso inportantea da, euskaraz, euskal irakaskuntzaz, komunikazioaz arduratzen diren elkarteak bai eta kultur mundukoak Euskal Konfederazioa batasunean bilduak izatea), dauzkagun desafio handiei buru egiteko, beharrezkoa da ere herri ekimenaren eta joera instituzionalaren arteko lankidetzara iraukerak eta fidagarrien bermatzea. Alde honetatik, azken hamarkada honetan Iparraldean garatzen ari diren esperientziak ukan dezakete irakaspen onik (besteak beste, Euskal Kultur Erakundea eta Garapen Kontseiluaren etsenpluak lekuko). Garapen Kontseiluak adibidez, ez ditu soilik Ipar Euskal Herriaren garapenerako norabide estrategiko batzuk argitu; ekarpen honi esker edo honen ondorioz, alde batetik Iparraldeko lurraldea kontuan hartuko duen instituzio erabakitzaile baten beharra hedatu du (departamenduaren alde argi azaldu da Ipar Euskal Herriko auzapezen gehiengoa), bestetik herritar asko mobilizatu dira Deiar kanpaina berri baten kariatara, Lurralde Eskemako hizkuntza antolaketaren barruan diren proiektuen gauzatzeari bai eta euskararen ofizialtasuna aldarrikatzeko. Jakina, eskualde edo herri baten garapena ez da egingo jendearen bizkar, jendearen borondatearen aurka, jendearen parte hartzerik ez badago. Horregatik, hizkuntza eta kultura dira garapenerako giltzarri premiatsuak. Nortasun dimentsioa kontuan hartzen ez duen garapen egitasmo batek ez du luzamenik, ez zentzurik. Norberari estimua emanez, atzerriko influentziak ulertzen, hautatzen edo haiei ihardokitzen lagunduz, bizinahia eta erranahia hedatuz, komunitate baten garapenerako oso baitezpadakoak diren funtzio sozial batzuk betetzen ditu kulturak. Hizkuntza aldiz delarik «herriaren arima», Txepetxen hitz ederrak gureganatuz.

XXI. mende koloretsu eta polifoniko bat egitekotan, Euskal Herriak munduko komunitate guztien alboan, bere irudi eta soinu bereziak adierazi behar ditu. Horretarako, euskara eta euskal kulturari etorkizun bat eraiki behar dio. Ohizko transmisio moldeetan ez garelarik gehiago berma-

tzen ahal eta euskararen geroa ez delako segurtatua, Euskal Herriak bere hizkuntza eta kulturaren garapena obratu behar du, hizkuntz antolaketa bat alde batetik eta kultur antolaketa bat bestetik bideratuz. Atal bakoitzak bere politika eta honi doazkion ahalbide bereziak behar ditu. Hain zuzen, kulturaren zeregina ez da hizkuntzaren gora-beheretaz axolatzea. Hizkuntza nahikeriaren berpizkundean edo piztean badauka zerikusirik noski (ez soilik berbazko kulturak, ez-berbazkoak ere), baina kulturaren funtzioa askoz ere zabalagoa da. Iraganaren eta utopiaren arteko zubiak eginez, zirrararen eta edertasunaren hatsa ufatuz, indibidualismoa urrunduz eta elkartasun berriak sortuz, kulturak iraunbizitzen laguntzen gaitu. Euskal kulturak, berbazkoak eta ez-berbazkoak, euskal kontzientzia hazi, indarberritu behar du. Euskal nortasuna, euskal identitatea haziz, euskararen enbeia hazten da. Euskal kulturgilearen papela horretan mugatzen da. Hortik aurrera, norberaren borondateari eta kolektibitateak eskaintzen dituen ahaltasunei esker (hizkuntz politika bati esker hain zuzen), lortuko da euskararekilako gaitasuna eta praktika garatzea.

Erran eta kritikaren gaia baldin bada ere, Hego Euskal Herrian euskarari buruzko politika bat alde batetik eta kulturari buruzkoa bestetik bideratuak direla aitortu behar da. Ipar Euskal Herriak ikusita behintzat, ohargarria da. Ikusi dugunez, Iparraldean ez gara oraino horretan, hizkuntzari dagokionez bereziki. Baina, pentsamolde eta mentalitateak aldatzen ari dira. Hain zuzen, Ipar eta Hego Euskal Herriaren artean hain premiatsua daukagun elkarrekikotasunaren eraikitzeak egoera handizki hobetu lezake. Egia erran, elkarrekikotasun honen bideratzeak, oinarrizko baldintza bat eskatzen du: Ipar Euskal Herriak bere garapena beregain har dezan, bere egituraketa finka dezan. Bi aldeen arteko lankidetzak ez dugu sendotuko Ipar Euskal Herriak Hegoaldeko garapenaren ondorioak igurikatzen baititu. Gauza bera da Iparraldean bertan: barnealdeko egitasmoa ez da kostaldeko garapenaren ondorien goaitatzea baizik eta Iparraldeko proiektu orokorrean bere tokia hartzea.

Ez gara erraiten ari orainarte ez dela ezer egin eta oro har dena asmatzeko dela. Ipar eta Hegoaldearen arteko,

harremanak ez dira oraingoak. Bereziki hizkuntza eta kultur arloetan jakina. Euskara sailean (Euskaltzaindia...), irakaskuntzan (Seaska, AEK...), kultura sailan (bertsolaritzan: Euskal Herriko Bertsolari Elkarte; teatroan: EATB; dantzian: EDB; literaturan: Euskal Idazleen Elkarte; eta hainbat sortzaileen artean diren harreman zuzenak...), lokarriak ez dira eskas. Baina, elkarretikotasuna obratzea, urrutiago joatea da. Arloka, partaidetza instituzionalak finkatzea (liburutegien artean, museoen artean, kultur egituren artean, hizkuntza zerbitzuen artean, ikastetxeen artean...) erran nahi du lurraldeen arteko lankidetza iraunkorra finkatzea. Horregatik, neurri handi batean, bi aldeen arteko elkarrekikotasunaren garapenaren giltzarria Ipar Euskal Herrian egituraketan da (Iparraldeko lurraldetasunaren errekonozimenduan, diren lan tresna batzuen egokipenean, zerbitzu berrien sorreran hala nola Hizkuntz Kontseilua, Unibertsitate autonomoa...). Hain zuzen, egun falta dituen egitura eta erakundeak behar ditu Ipar Euskal Herriak, Hegoaldeko bitartekari egokiekin elkarlan jarraiki baten eramateko.

Horiek horrela, egituraketa eta aurrerapen tekniko guztiek ez dute balio zipitzik funtsa galtzen badugu. Badu orain hogeita hamar bat urte iraultza teknologiko izugarrian sartuak garela, ikus-entzunezko, telekomunikazio eta informatikaren etorrera eta garapenarekin. «Teknologia berrien» unibertsoa edo «multimedia-teknologia» munda, numerazioari esker abiatua den hiru teknologi esparru horien bat egitea besterik ez da. Konturatzen ari gara elkartzeko horrek idekitzen dituen ahalbideak, autopistak bezain zabalak direla. Bereziki informazioaren biltzeko, artxibatzeko, tratatzeko eta hedatzeko. Gizakiaren onerako ala kalterako? Erantzuna gizakiak dauka. Edukia, funtsa, gizakiak daukalako. Ez tresnak. Komunikatzea gauza bat da. Ez dugu inoiz gaur bezeinbat komunikaziorik kontsumitu. Gaur egun, komunikazioaren filosofiaren menpe bizi gara. Harremana garatzen laguntzen ote gaituen eztabaidagarria da. Bizkitartean, funtsa, ez ote da harremana sortzea eta garatzea?

Aniztasunean, jatorria —oraingoa— geroaren arteko betiko lokarrian, iraupenean, nortasunean, bizinahian sortzen eta garatzen da giza harremana. Horregatik, euskara eta euskal kulturaren geroan sinesten dugu. Ricardo Petrellarekin batera pentsatzen dugu gure gizarteei berriro zentzua eman behar diegula:

Mende erdi batez fagoratua izan den gauzaki kultura batetik (egoitza eraiki, azpiegiturak moldatu, tresnak asmatu...), giza kultura batera pasa beharko gara (harremanak garatu, kalitatea bilatu, nortasuna hedatu...).

Eta jakina, XXI. mendean ere, euskara eta euskal kulturak parte hartu beharko dutela giza kultura horren garapenean. ¶

Bibliografia

- LAN TALDEA. 1993. *Club de prospective Pays Basque 2010. Diagnostic*. Baiona.
- EUSKAL HERRIKO GARAPEN KONTSEILUA. 1996. *Euskal Herriko antolaketa eta Garapen Eskema. Schéma d'aménagement et de développement du Pays Basque*. Baiona.
- BEGIRA. Observatoire économique du Pays Basque. 1994. Cahier n° 4. *Mouvements naturels et structure démographique au Pays Basque*. Baiona.
- OYHARCABAL, Beñat. 1997. *La situation de la langue basque en Pays Basque nord*. Lapurdum II. Upresa du CNRS. Université Bordeaux 3. Baionako Fakultateko Euskal Ikasketen Departamendua.
- EUSKAL KULTUR ERAKUNDEA / EUSKAL AUTONOMI ERKIDEGO ETA NAFARROA GOBERNUETAKO HIZKUNTZA ZERBITZUAK. 1996. *Euskararen jarraipena. Euskal Herriko II. inkesta soziolinguistiko*.
- EUSKARAREN GIZARTE ERAKUNDEEN KONTSEILUA. 1997. *Euskararen unibertsoa jardunaldiak*.
- CAMBLONG, Ramuntxo. 1998. «1790eko Biltzarretik Garapen Kontseilua arte (1994)». *Jakin*, 104. zenbakia. Donostia.
- GOROSTIAGA, Koldo. 1998. «Instituzio bat Ipar Euskal Herriarentako». *Jakin*, 104. zenbakia. Donostia.
- BAXOK, Erramun. 1998. «Egunen gurgpilean. Soziolinguistika». *Jakin*, 104. zenbakia. Donostia.

- OROBENGOA ORTUBAI, Aitor. 1997. *Euskal kultura eta euskara, teknologia berrien testuinguruan* (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- HEGUY, Txomin / BAXOK, Erramun. 1996. *Euskararen bilakaera Ipar Euskal Herrian*. (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- ZARRAOA ZABALA, Iñaki. 1997. *Euskararen biziberritzeko nola baliatu telebistaz* (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- RODRIGUEZ HERNANDORENA, Amaia. 1997. *Kultura saila eta Euskara*. (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- BELOKI GERRA, Julian. 1997. *Euskarazko irratigintza: Euskara biziberritzeko nola baliatu irratiaz* (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- BIDART, Pierre. 1997. *L'Aufklärung et la basquité*. Lapurdum II. Upresa du CNRS. Université Bordeaux 3. Baionako Fakultateko Euskal Ikasketen Departamendua.
- LABORDE, Denis. 1997. *Politique culturelle et langue basque: le Centre Culturel du Pays Basque (1984-1988)*. Lapurdum II. Upresa du CNRS. Université Bordeaux 3. Baionako Fakultateko Euskal Ikasketen Departamendua.
- HEGUY, Txomin. 1996. *L'Institut Culturel Basque/Euskal Kultur Era-kundea*. Langues d'Aquitaine, dynamiques institutionnelles et patrimoine linguistique. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine. Bordeaux.
- VERHELST, Thierry. 1994. «Les fonctions sociales de la culture». *Leader Magazine*, 8. zenbakia.
- KAYSER, Bernard. 1994. «La culture, un levier pour le développement local». *Leader Magazine*, 6. zenbakia.
- WURM, Stephen. «Le don des langues». *Revue de l'UNESCO*.
- MÜHLHÄUSLER, Peter. «Sauver Babel». *Revue de l'UNESCO*.
- SARASUA, Jon. 1997. *Txepetxekin solasean Biziaren hizkuntzaz*. Gara argitaletxea. Bilbo.
- CASENAVE, Jon / AXIARI, Beñat / BERZAITZ, Pier-Pol / HEGUY, Txomin / CLAVERIE, Filgi / BURUCOA, Dominique. 1996. «Dossier création contemporaine: la langue basque dans tous ses états». *La Semaine du Pays Basque*, 1996ko apirilaren 19-26ko eta maiatzaren 3-10-17-24ko zenbakiak. Baiona.
- TORREALDAI, Joan Mari. 1997. *Euskal Kultura Gaur. Liburuaren munda*. Jakin. Donostia.